

АКСІОЛОГІЧНЕ СПРЯМУВАННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОГО ПРОФІЛЮ В УКРАЇНІ (середина XIX – початок XX ст.)

Соціально-економічний розвиток суспільства продукує як першочергове у справі виховання підростаючого покоління завдання відтворення його ціннісного потенціалу, що, у свою чергу, зумовлює необхідність нових підходів до підготовки педагогів, здатних не лише транслювати досвід виховання, але й орієнтуватися на ідеали соціуму. Спільною дефініцією виступає категорія духовно-моральних орієнтацій вчителів, вихователів зокрема.

Становлення аксіосфери професіонала, як і його особистості в цілому, можливо дослідити, перш за все, з позиції історизму. Адже кожен новий етап розвитку людства констатує свої ціннісні координати, що найсуттєвіше відображають умови їх формотворення та соціально-культурні детермінанти попередніх періодів розвитку.

Окремі аспекти формування системи цінностей майбутніх педагогів висвітлюються в дослідженнях І. Глазкової (гуманістичні уміння), В. Кузнецової (гуманістичні цінності) та ін.

Аксіологічні основи процесу вдосконалення професійної діяльності вчителів аналізуються Н. Асташовою, І. Бужиною, М. Васильєвою, Л. Вовк, І. Ісаєвою, О. Морозовою, В. Семиченко, Р. Скульським, В. Сластьоніним, І. Слоневською, Г. Чижаковою, С. Харченком та іншими вченими.

Питання підготовки дошкільних працівників в історії вітчизняної педагогіки розкрито в працях Л. Батлінової, Н. Дем'яненко, С. Попиченко, І. Прудченко, Г. Реґо, Т. Слободянюк, І. Улюкаєвої та ін.

Метою статті є визначення організаційних та педагогічних складових аксіологічного спрямування перших закладів з підготовки дошкільних кадрів в Україні.

Спеціальна підготовка педагогічних працівників для суспільного дошкільного виховання в Україні середини XIX – початку XX ст. виділялася із системи жіночої освіти і становила частину загальнопедагогічної підготовки. Але, як зазначає Т. Слободянюк [4], створені в цей період умови в межах середньої та вищої ланок освіти можна вважати підґрунтям становлення професійних кадрів дошкільця. Тому, спираючись на думку дослідниці, охарактеризуємо мережу означених закладів для подальшого визначення аксіологічних складників їхньої діяльності.

Так, у дореволюційній Україні основним типом навчальних закладів для підготовки кадрів для початкової школи були вчительські семінарії, педагогічні класи жіночих гімназій, епархіальні училища, педагогічний інститут (Петербург). При деяких вищих початкових училищах і прогімназіях відкривалися двохрічні педагогічні курси. Для церковно-приходських шкіл учителів готували церковно-учительські школи та другокласні вчительські школи, для міських та повітових училищ – учительські інститути із 3-х річним терміном навчання.

Учительські семінарії та інститути мали обмежений термін навчання. По закінченню семінарії випускники мали право продовжувати здобуття освіти лише у навчальному інституті, закінчення ж учительського інституту сприяло вступу до комерційного інституту. Учителями середніх навчальних закладів обиралися фахівці, що освоїли університетську програму або ж прослухали курс вищих навчальних закладів педагогічного профілю та духовної академії.

Розширення мережі професійних закладів для підготовки вчителів відбулося за рахунок відкриття 3-річних педагогічних інститутів в межах Московського (1804 р.), Харківського (1811 р.), Казанського (1812 р.), Дерптського (1820 р.) і Київського (1834 р.) університетів, відповідно до уставу 1804 р.. Специфікою освітнього процесу вирізнявся Петербурзький педагогічний інститут, створений у 1804 р. на основі вчительської семінарії та пізніше реорганізований у Головний педагогічний (1816 р.).

Спроби окреслення ціннісних підходів у процесі формування спеціалістів-дошкільників пов'язуємо із появою новітнього бачення методології підготовки педагогічних працівників, що простежується за положеннями уставу жіночих установ Відомства імператриці Марії 1855 р. Основоположні тенденції означеного уставу досить чітко співвідносяться з думками К. Ушинського про завдання і потреби освіти для жінок.

Зокрема, у процесі педагогічної підготовки К. Ушинський звертає увагу на особистісну характеристику майбутніх вчителів, надаючи їм аксіологічних ознак. Соціальні ролі жінки (матір, дружина, вихователька) розкривають специфіку її взаємодії із довколишніми. Однак цілісне уявлення про значущість особистісного зростання жінки-педагога створюється завдяки досліднику педагогічної спадщини К. Ушинського В. Чернишову. Він зауважував, що формування характеру людини обумовлюється сукупністю факторів, дія яких є визначальною протягом перших років життя. На його думку, найбільш впливовою силою в даному процесі наділена жінка. Суспільна роль жінки допомагає пов'язати між собою науку, мистецтво й поезію, з одного боку, та права, звички й характер народу – з іншого. Ця думка підкреслює необхідність всебічної, гармонійної освіченості жінки, і як наслідок, сформованості її ціннісних орієнтацій, не лише для сімейного життя, але й задля донесення здобутків культури до народних мас.

К. Ушинський також прагнув розкрити жіночі здібності й уміння в справі формування власних дітей. На його думку, дія навчально-виховного впливу матері акумулюється у понятті "гарно реалізованого" педагогічного процесу і відображаються у відчутті глибокої насолоди від виконаної роботи. Ці інноваційні тенденції показують спрямованість реформаторського оновлення існуючої системи підготовки педагогічних кадрів відповідно до ідеалістично налаштованих поглядів К. Ушинського.

До нововведень педагога належала й ідея народності у вихованні, що стала основоположною в концепції освіти, яку вчений намагався впроваджувати протягом трьох років інспекторства в Смольному інституті шляхетних дівчат і полягала у спробі подолати відмінності між світським й духовним розвитком в людині та суспільстві. У практичній діяльності вона реалізовувалася у вигляді обмеженого співвідношення: 1) релігійної теорії та практикою (слова і діла); 2) релігійності й любові до рідного народу; 3) матеріально-обрядового, емоційно-естетичного та духовно-морального аспектів релігії.

Відтак просвітницька діяльність українського педагога ґрунтувалася на потребі донести до слухачок "велике призначення жінки" - як матері, дружини, розумного, активного члена суспільства та держави. Сповідуваним ним

принципи: довіри до дітей, бачення позитивних можливостей кожного, устремління дитячої душі до добра та істини – окреслювали нові шляхи, педагогічні прийоми, вектор навчально-виховних завдань Смольного інституту. Його випускниці були зразком утілення основних духовно-моральних ідеалів людського життя XIX ст. Найчіткіше в ньому виокремлювалися риси освіченості й вихованості, поряд із природністю та безпосередністю.

Особливу роль у започаткуванні аксіологічних орієнтирів становлення як особистості вихователя, так і його професійної діяльності, відіграли в 60-70-х рр. XIX ст. Вищі жіночі курси вихователів та вчителів Д. Тихомирова (Москва), Жіночий педагогічний інститут (Петербург), Фребелівські курси (Петербург, Харків), Фребелівський інститут (Київ).

Так, першим професійно-педагогічним закладом підготовки дошкільних працівників були однорічні курси дитячих садівниць та сімейних вихователів (1871 р.), ініційовані Санкт-Петербурзьким Фребелівським товариством сприяння першочерговому вихованню дітей.

Принцип "морального відродження" суспільства визначався керівниками товариства (І. Паульсоном, К. Раухфусом) в якості спрямовуючого фактору і щодо стратегії функціонування курсової підготовки. Тож, слухачок ознайолювали із системою виховання Ф.Фребеля, "фребелівським рукоділлям", залучали до практичних занять у дитячому садочку товариства (1873 р.) [8].

Програмою курсів 1976 р. передбачалася чітка регламентація теоретичного і практичного блоків навчання: I курс – для помічників дитячих садівниць – вправління у практичних навичках; II курс – для дитячих садівниць та сімейних вихователів – теоретичне спрямування [8: 200].

Досить значущою для утвердження ціннісних положень у сфері професійної підготовки вихователів, на нашу думку, була позиція громадського діяча, викладача курсів О. Калмикової. Так, вона стверджувала, що потреба жінок у здобутті даної спеціальності обумовлювалася їхніми моральними принципами і життєвими цілями. Система ж цінностей педагога, як відомо, визначає провідні особистісні орієнтації його вихованців. Ця думка пояснює інтерес О. Калмикової до оригінальних наукових робіт, що висвітлювали психогенезис дитячої душі, зміст та методику навчально-виховної діяльності із дітьми дошкільного віку та її прагнення внести їх до переліку навчальних дисциплін.

Аналогічні тенденції навчально-виховної діяльності втілювалися в практичній діяльності реорганізованих дворічних (1898 р.) і трьохрічних курсів (1907 р.) Фребелівського товариства [1] та Фребелівських курсів у Харкові (1913 р.).

Слід відмітити внесок С.-Петербурзького товариства сприяння фізичному розвитку для поширення аксіологічного аспекту формування педагогічних кадрів. Тож, слухачок дворічних курсів (1896 р.) для керівників із фізичного розвитку та виховання дітей, як і відвідувачів відділення управлінців дошкільного профілю, орієнтували на усвідомлення цінності людського здоров'я як першочергового виховного завдання. З цієї метою за планом навчального процесу передбачалося вивчення теоретичних концепцій із одночасним перенесенням здобутих знань у практику роботи ясел, дитячих садків, під час догляду за новонародженими. Тому вихованок ознайолювали зі специфікою роботи з дітьми як переддошкільного, так і дошкільного віку. Значна увага приділялася педагогіці, психології, суспільствознавству, фізичному вихованню, "фребелівським заняттям" та ручній праці [1]. Поступовий перехід до трирічного терміну навчання розширив освітні межі предметами, що висвітлювали питання теорії та практики виховання дітей "сімейного періоду" [2].

Завдання підготовки кваліфікованих вихователів дитячих садків вирішувало Київське Фребелівське товариство, яке в 1908 р. відкрило Педагогічний інститут. Спеціальні вимоги до професійних якостей слухачок містяться в Уставі організації. У ньому відмічено, що правом спостерігати за дитячим садком і проводити в ньому заняття наділяються лише ті особи, котрі відвідали спеціальні курси або ж ознайомилися із сутністю виховного процесу в дитячих установах.

Діяльність жіночих курсів ім. Д. Тихомирова (Москва) також була пов'язана із забезпеченням дошкільних установ педагогічними кадрами. Однорічне відділення для підготовки керівного складу дошкільця та керівників гімнастикой й іграми (1911 р.) [1: 27] засновується з метою задоволення потреби суспільства у досвідчених вихователях, здатних любити дітей, розуміти їхню природу і слідувати за індивідуальними особливостями кожного. У такій аргументації освітньої діяльності ми вбачаємо утвердження ціннісної позиції становлення особистості - професіонала в галузі роботи із маленькими дітьми. Так, до навчального плану курсів були включені наступні предмети: фізіологія людини, психологія, педагогічна психологія, історія педагогічних ідей, дошкільне виховання (з практичними заняттями в дитячому садку), рухливі ігри та гімнастика (практичні заняття), гігієна, дитяча література, малювання (практичні заняття), співи (практичні заняття), ручна праця (практичні заняття) [2].

Ціннісні норми як регулятор виховного процесу використовували в діяльності ті вихователі, які отримали теоретико-практичну підготовку на курсах при університеті імені Шанявського (1915 р.). Організатори навчання вважали за необхідне, перш за все, оволодіння дорослим уміннями діяти з тим матеріалом, який у подальшому пропонувався для роботи із дітьми. Особлива увага приділялася формуванню дослідницької сфери вихователя. Знання життя дітей, їхніх потреб та інтересів, уміння спостерігати за ними і, як наслідок, розрізняти характер міжособистісної взаємодії вважалося сутнісною характеристикою методу виховної роботи, пропагованого педагогами курсів. Практичне втілення знання, уміння і навички вихованок знаходили на дитячих майданчиках, у клубній роботі.

Загальна аксіологічна проблема змісту педагогічної підготовки відображена й у вимогах до підготовки вихователя як особистості, теоретичне підґрунтя якої сконцентроване у поглядах педагогів, діяльність яких безпосередньо пов'язана із питаннями професійного формування кадрів.

Зокрема, К. Ушинський підкреслював, що особа викладача має величезний виховний потенціал: "У вихованні все повинно ґрунтуватися на особі вчителя, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості... Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця справжнє виховання, що проникає в характер, неможливе" [6: 191]. Тож, педагог наголошував на значущості особистісного прикладу вчителя ототожнюючи його із "плодотворним променем сонця".

Любов до дітей виступає головною характеристикою особистості вихователя у поглядах С. Русової. З цього приводу вона писала: "Не люблячи дітей, жодна садівниця не зможе зрозуміти їхню душу... Правда й гуманізм повинні бути тим ґрунтом, на якому виростає виховання, дисципліна і взаємні відносини між ...ними (дітьми) та садівницею" [3: 182]. Вчена переконувала, що лише "щасливий" вихователь здатен сформувати у вихованців найкращі морально-етичні якості, виховати високі естетичні почуття, загартувати фізично, залучити до праці, зорієнтувати на засвоєння чеснот справжніх

громадян й патріотів України.

Таким чином, об'єктивна потреба суспільства у кваліфікованих педагогічних кадрах для дитячих садків зумовила відкриття перших в Україні спеціалізованих закладів для їхньої підготовки з 1871 року. Поряд зі знанневою складовою, ціннісно-сутнісним аспектом якої є формування виключно інтелектуальної сфери особистості, у структурі педагогічної підготовки вихователів започатковуються тенденції до визначення значущості складової особистісно-ціннісного характеру. Її сутність означувалася становленням аксіосфери педагога як сукупності орієнтирів поведінки та життєдіяльності.

Викладений матеріал не вичерпує всіх питань порушеної проблеми. Серед перспектив подальших розвідок можна визначити дослідження аксіологічної спрямованості підготовки педагогічних кадрів у Фребелівському педагогічному інституті.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Красногорская Л.И.* Очерки развития дошкольного воспитания / Л.И. Красногорская – М.: Издательство НАРКОМПРОСА РСФСР, 1938.
2. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. - В 7 частях. - Часть 4. - Конец XIX – нач. XX в. / Отв.ред.Э. Д. Днепров. - М., 1991.
3. *Русова С.* В дитячому садку // Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта: Науково-методичний посібник/За ред. В.Г.Слюсаренка, О.В.Проскури. – К.: ІЗМН, 1998. –С. 166 – 182.
4. *Слободянюк Т.Б.* Становлення та розвиток професійної підготовки фахівців з дошкільного виховання в Україні (кінець XIX-початок XX-го століття): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т імені М.П. Драгоманова. — К., 2000. – 20 с.
5. Учебные заведения Веломства императрицы Марии. – СПб., 1906.
6. *Ушинский К. Д.* Три элемента школы // Сочинения: В 6 т./ К. Д Ушинский. – М., 1988. – Т. 1. – С. 177-193.
7. *Чернышов В.И.* К. Д. Ушинский и реформы Смольного и Александровского институтов. Краткий библиографический очерк /Чернышов В.И. - 1951. - Вып.33. – С. 68-150.
8. *Чувашев И.В.* Очерки по истории дошкольного воспитания в России (до Великой Октябрьской социалистической революции)/ И. В. Чувашев. – М.: Учпедгиз, 1955.

Подано до редакції 19.08.09.

РЕЗЮМЕ

В статті розглядається питання професійної підготовки спеціалістів із дошкільного виховання. Увага акцентується на започаткуванні ціннісних основ формування вихователя в навчальних закладах України середини XIX – початку XX ст.

Ключові слова: фахова підготовка вихователя, аксіосфера педагога, цінності.

Н.А. Лещенко

АКСИОЛОГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ДОШКОЛЬНОГО ПРОФИЛЯ В УКРАИНЕ (середина XIX – НАЧАЛО XX вв.)

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается вопрос профессиональной подготовки специалистов по дошкольному образованию. Внимание акцентируется на зарождении ценностных оснований формирования воспитателя в учебных заведениях Украины середины XIX – начала XX в.

Ключевые слова: профессиональная подготовка воспитателя, аксиосфера педагога, ценности.

N. A. Leshchenko

AXIOLOGICAL TREND IN TRAINING SPECIALISTS IN PRE-SCHOOL EDUCATION IN UKRAINE (FROM THE MID XIX TO THE BEGINNING OF THE XX C.)

SUMMARY

The article covers some question of professional training of specialists in pre-school education. Attention is paid to the origin of value bases in forming a pre-school teacher of Ukrainian educational institutions in the mid XIX – at the beginning of the XX century.

Keywords: professional training of pre-school teacher, teacher's value sphere, values.
